

MERŠIČEVO RAZUMIJEVANJE I ODREĐENJE FILOZOFIJE

FRANJO ZENKO

(Zagreb)

UDK 101.3 Meršić
Izvorni znanstveni članak
primljen: 13. 9. 1989.

Uvod

Dosada je pisano o Mati Meršiću Miloradiću (1850—1928) kao pjesniku, pripovjedaču, gradišćanskom hrvatskom kulturnom posleniku, novinaru, kalendaristu, poticatelju nacionalnog preporoda i kulturnih gibanja, ali ne i kao filozofu, teologu i znanstveniku. To je razumljivo ako stoji da je on »najveće pjesničko ime Hrvata u današnjem Gradišću.«¹ U napisima o njemu ipak se spominje i to da se bavio »intenzivno matematikom, napose geometrijom, astronomijom i filozofijom, pa je iz tih područja objavio više radova na njemačkom, mađarskom, latinskom, francuskom i engleskom jeziku.«² Koliko je taj teološki filozofski i znanstveni dio njegovih radova nepoznat i neistražen, svjedoči i činjenica da ga ne spominje ni Žarko Dadić u svojoj inače faktografski i analitički iscrpnoj *Povijesti egzaktnih znanosti u Hrvata*. To djelo valja ovdje spomenuti zato što se u njemu obrađuju i pripadnici gradišćanskih Hrvata koji su se istakli na području znanosti i filozofije.³

Pozivu i molbi organizatora ovoga skupa da svojim prilogom osvijetlim upravo Meršičev 'filozofski rad' odazvao sam se tek nakon što sam najprije letimično pregledao njegovo djelo pod naslovom *Organi-*

¹ Stjepan Krpan, *Gradišćanski portreti*, Zagreb 1988, izdala »Kršćanska sadašnjost«, str. 62.

² Isto, str. 68.

³ Tako se iscrpno govori o Ivanu Baptisti Horvatu (1732—1799), profesoru filozofije i fizike na Budimskom, odnosno Peštanskom sveučilištu. Vidi: *Povijest egzaktnih znanosti u Hrvata* (I), Zagreb (Liber) 1982., str. 338—340. — O Horvatovom kritičkom razračunavanju s Kantom u raspravi *Declaratio infirmitatis fundamentorum operis Kantiani Kritik der reine Vernunft*, objavljenoj 1797. godine, vidi u: F. Zenko, *Kant u hrvatskoj filozofiji*. Godišnjak za povijest filozofije (GPF) 2/1984., Zagreb (cekade), str. 161—166.

stik der Geometrie, jedino Meršičevo filozofsko-znanstveno djelo što se nalazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu (a možda i uopće u našim bibliotekama u Zagrebu, pa i u Hrvatskoj). Prelistavši ga, učinilo mi se dovoljno interesantnim i vrijednim da na ovom skupu prikazem Meršičevo razumijevanje i određenje filozofije u tom njegovom djelu što svakako zavređuje da bude jednom i detaljnije istraženo i ocijenjeno sa stanovišta povijesti hrvatske filozofije u njezinom evropskofilozofskom kontekstu kao i sa stanovišta same stvari o kojoj Meršić raspravlja.

Tematskoproblematiski kontekst određenja filozofije u Meršičevu djelu Organistik der Geometrie

Da bi se razumjelo zašto Meršić ulazi u razmatranje filozofije i njezina predmetnog određenja u djelu koje po svom naslovu ne upućuje da bi to bilo nužno i bitno za samu stvar o kojoj se u djelu raspravlja, treba ukratko prikazati problematsku narav i bit glavnog predmeta Meršičeva raspravljanja. Opravdanje tematiziranja filozofije i njezina predmetnog određenja dano je povijesnim problematskim kontekstom u kojem se javlja i u kojem sve do danas ostaje živim problem predmeta što se tematizira u Meršičevu djelu.

O čemu je dakle riječ u Meršičevu djelu *Organistik der Geometrie*⁴? Dosta osebujan naslov *Organistika geometrije* jedva da nam mo-

⁴ Djelo je objavio u vlastitoj nakladi, kako to stoji na naslovnoj strani (Selbstverlag, 1914. Adresse: Horvatkimle, bei Moson, Ungarn. Im Buchhandel nicht erhältlich). — Djelo je posvetio »vjernoj uspomeni učitelju pentarihije«, Dr. Hermanu Scheffleru, iz duboke zahvalnosti (Dem treuen Andenken des Meisters der Pentarchie... aus inniger Dankbarkeit gewidmet vom Verfasser). — Više o tome što je Scheffler i što je on značio u Meršičevoj znanstvenoj i filozofijskoj formaciji vidi u bilješki 21. — U drugom Meršičevu djelu *Modernes und Modrignes. Kritische Wanderungen im Gebiete der alten und neuen Wissenschaft*, objavljenom također u vlastitoj nakladi iste 1914. godine, što mi ga je u fotokopiji poslao dr. Nikola Benčić iz Eisenstadta, na čemu mu najsrdačnije i ovdje zahvaljujem, konstatirao sam da je Meršić dao otisnuti integralni tekst rasprave *Organistik der Geometrie (Modernes und Modrignes*, str. 188—531). Do toga je vjerojatno došlo zato što je, smatrajući da se nalazi na »pragu staračke dobi«, htio skupiti i objaviti na jednom mjestu sve što je smatrao vrijednim od onoga »što je u (mojoj) dugogodišnjoj, tihoj povučeniosti bio predmet (mog) opažanja i razmišljanja«, kako stoji u kratkom predgovoru knjige *Modernes und Modrignes*. Tu nalazimo njegove radove iz područja moralne teologije, koji su svagda dosta polemički intonirani protiv vodećih neosklastičkih moralnih teologa kao što su H. Noldin, V. Cathrein, J. Mausbach i drugi (vidi: *Zur Begriffsbestimmung der Verstocktheit* [1—25], *Zum Begriff des Menschlichen in der hl. Schrift* [99—119], *Das Moralproblem in exakter Durchgestaltung* [152—187], radove iz ekonomije, gdje, polemizirajući s isusovcem H. Peschom, odnosno njegovim djelom *Lehrbuch der Nationalökonomie* (1905), nastoji dati svoj doprinos teoriji vrijednosti polazeći od matematičke metode (vidi: *Oekonomielehre als Werttheorie. Beitrag zur Begründung der mathematischen Methode* [120—151]), ili pak, u

že dati naslutiti nešto više o stvarnom sadržaju osim da se radi o geometriji. Podnaslov međutim *Osnove nauka o geometrijskim principima* (Grundzüge der geometrischen Prinzipienlehre) s dodatkom tom podnaslovu *U opreci prema euklidskoj i neeuklidskoj kazuistici* (*Im Gegensatz zur euklidischen und nicht-euklidischen Kasuistik*) određuje već prilično jasno tematski okvir Meršičeva djela. Sažeto rečeno, radi se o raspravi kojom se želi pokazati da »euklidika« (Euklidik) uopće još nije znanstvena, nego samo kazuistička geometrija, da matematičari već dugo (od Descartesa) posjeduju u analizi organon kojim se jedino mora i treba geometrija dovesti u znanstveni oblik, samo što oni ne mogu još ispravno shvatiti istinsko značenje tog organona.⁵

Meršičeva samouvjerenost u radikalnoj kritici euklidske i neeuklidske geometrije ide tako daleko da Euklidovu djelu kao i djelima modernih matematičara i geometričara od Gausa nadalje, posebno Davida Hilberta »osporava karakter geometrijske znanosti«. I to zato jer im osporava uopće karakter »znanstvenosti«. I ne samo to. Čitav pokušaj

drugom radu, gdje, polemizirajući s J. Biederlackom i J. Mausbachom, opet s isusovačkim stručnjacima za moralni aspekt u pitanju »nadnica«, »štrajka«, državne uloge u ekonomskoj sferi, kritizira tradicionalna »juristička« i »moralistička« stanovišta i probija se do sasvim suvremena stanovišta kada, naprimjer, protiv »državnog socijalizma« zastupa »solidarizam«, a protiv »socijalističke države« »solidarističku, personalističku državu« (vidi: *Lohnkampf und Moral. Zur Kritik der überlieferten Juristik und Moralistik* [532—583]). Tu su još i dva rada koja su po tematici srodna raspravi *Organistik der Geometrie* koja, kvantitativno gledajući, zaprema u knjizi *Modernes und Modriges* najveći prostor. Jedan je rad posvećen mehaničkom principu ustrajnosti u modernoj fizici i to kroz kritiku shvaćanja toga principa što ga »profesor neoskolastike« dr. G. Peci razvija u svom djelu *Krisis der Axiome der modernen Physik*, objavljenom 1908. godine (vidi: *Ein Neuscholastiker über das mechanische Beharrungsprinzip*, u: *Modernes und Modriges*, str. 26—47), a u drugom radu raspravlja o »logici beskonačnog« analizirajući Zenonove aporije vezane uz primjer Ahila i kornjače, kritizirajući pritom skolastičke pokušaje rješenja toga problema od Tome Akvinskog do suvremenih neoskolastičkih autora (vidi: *Die Ferse des Achilles Zur Logik des Unendlichen*. Ibid., str. 48—98). — Mada Meršić nije bio »profesionalni« ni teolog, ni filozof, ni znanstvenik, ipak se može reći o navedenim radovima ovo: usprkos naglašenom polemičkom žalcu kojim ubada etablirane, profesionalne i »oficijelne« teologe, filozofe i znanstvenike, njegovi su radovi na visokoj »profesionalnoj« razini kako u pogledu poznavanja relevantne literature tako i meritorne kritike tuđih i argumentacije vlastitih stanovišta. Kritičko istraživanje tih Meršičevih radova od strane odgovarajućih stručnjaka bilo bi interesantno ne samo s povijesnog aspekta nego i sa stanovišta same stvari, jer su neka njegova 'rješenja' navedenih problema vrlo bliska suvremenim rješenjima. U svim tim radovima u pozadini je njegovo općenito shvaćanje filozofije koje je najviše razvio u najvećem i najzaokruženijem djelu *Organistik der Geometrie*, o kojem je ovdje i riječ.

⁵ *Organistik der Geometrie*, »Vorwort«, str. 6. (Citiram, naravno, prema izdanju u zasebnoj knjizi, a ne prema knjizi *Modernes und Modriges*, gdje je, kako rekoh, uz navedene radove objavljena i rasprava *Organistik der Geometrie*).

da se na temelju kritike Euklidovih aksioma, definicija i postulata zasnue »neeuclidiska geometrija« kao »pangeometrija« ili »apsolutna geometrija« koja ne bi bila u suprotnosti prema »Euklidici«, nego bi Euklidovu geometriju uključivala u sebe kao »jedan specijalni slučaj« geometrija, Meršić smatra »skalpelom« u matematici. Štoviše: »To posljednje, to kvarenje geometrije u neeuclidisko, trebalo bi čak biti ono najviše, što povijest znanosti do sada može izvijestiti kao o drskoglupoj absurdistici (über dumm freche Absurdistik)«. ⁶

Sve je to posljedica općeg stanja u »znanstvenom pogonu« u koji se, prema Meršiću, uvuklo šarlatanstvo od kojega je, suprotno svakom očekivanju, najmanje zaštićena matematika. Zašto? Zato jer su matematičari 'maheri' koji su sami za sebe i ne trebaju se bojati kritike izvana koja bi mogla računati na podršku temeljenu na razumijevanju same stvari od strane šire publike. (»Weil die Macher nur da ganz unter sich bleiben können und von aussen her kleine, auf breiteres Verständnis rechnende Kritik zu befürchten haben«). ⁷

Meršičev je neposredni interes dakle izgraditi »osnove nauka o geometrijskim principima«, odnosno »organon geometrije« ili kako on kaže u samom naslovu, »organistiku geometrije«. Pri tome treba poći, uvjerenje je, od tzv. »Analysis«, »čistog nauka o veličini (Größenlehre)« koji je dosada bio i ostao jedina znanost u kojoj se javlja u znatnom stupnju ostvaren istinski znanstveni oblik, naime jedan jedini, isključivi oblik sve i svake znanosti (in welcher die wahre wissenschaftliche Form aller und jeder Wissenschaft, in erheblichem Grade verwirklicht erscheint)«. ⁸

Tom »istinskom znanstvenom obliku« stoji međutim na putu »ona teorija znanosti, mada rastrgana u mnogolike zasebnosti, što ju je utemeljio Aristotel, koju su nastavili razvijati od srednjeg vijeka monasi (Mönche) s poznatom tendencioznošću, a koja danas nastupa pod imenom skolastička nauka o spoznaji (Scholastische Erkenntnislehre) s pretenzijom da bude jedino istinita i barem u njezinim bitnim temeljnim karakteristikama konačno utvrđena algoritmika uma (endgültig festgelegte Vernunftalgorithmen)«. ⁹ Kao takva ona prodire u sve znanosti nudeći im se kao, npr. u geometriji »metafizika prostora« ili u matematici »algebra logike«. ¹⁰ Sve su to po Meršiću izdanci »brojnih misaonih ruševina moderne skepulacije« unutar kojih zbog svoje systemske konzistentnosti »aristotelija« (Aristotelie) sa svojim naukom o spoznaji i filozofijom izgleda naravno kao »tvrđava« (Felsenbau).

Slijedom tokova kritičkog razmišljanja Meršić dolazi do ove konstatacije i zaključka o nužnom programu istraživanja: »Tako dakle još

⁶ Ibid., str. 12.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid., str. 54.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid., str. 55.

i danas aristotelovsko-skolastička organistika znanja čvrsto drži za robljene duhove — mnoge naravno a da to i ne znaju. Čini mi se stoga, mada ne baš neizbježnim, ali ipak svrsishodnim (zweckdienlich), da prije no što izložim egzaktnu algoritmiku uma u njegovim osnovama, kritički ogledam tradicionalni nauk o znanosti, posebno u njegovu skolastičkom oblikovanju (die traditionelle Wissenschaftslehre insbesondere in ihrer scholastischen Gestaltung).¹¹

Bilo bi možda 'svrsishodno', ali nije 'baš neizbježno', ovdje detaljno rekonstruirati Meršičevu kritiku tradicionalnog, posebno skolastičkog, a onda i Aristotelovog 'nauka o znanosti', da bi se shvatila narav i bit Meršičeva razumijevanja i određenja filozofije kao egzaktne »algoritmike uma«. Tako je naime u Meršića određen i sam sadržaj filozofije uopće. U svojoj kritici razumijevanja filozofije iz njezine etimologije, tj. kao »tek ljubavi prema znanju«, a ne kao same znanosti¹², Meršić tvrdi da je »ime 'filozofija' etimologijski odvrtajuće spajanje zapravo mišljene stvari s nečim što uopće ne pripada njegovu pojmu«. Čisto sadržajno, pod filozofijom valja razumjeti znanost koja neposredno i najprije za svoj vlastiti predmet nema ništa nego samo »snalaženje uma (Vernunftergehen), naime znanje (das Wissen), jedino i samo kao takvo (selbst und nur rein als solches), te se stoga ispravno zove znanost znanja ili algoritmika uma (Wissenschaft des Wiessens oder Vernunftalgorithmik)«. Kao takva ona je »čisto formalna znanost, znanost naprosto (die Wissenschaft schlechthin), prva filozofija u pravom smislu riječi (die erste Philosophie im wahren Sinne). Tek nakon toga dolazi u obzir kao organistika za znanje i onih predmeta, koji nisu znanje (Organistik für das Wissen auch jener Gegenstände, die kein Wissen sind)«. ¹³

Kao primjer kojim to pojašnjava, Meršić navodi da su joj takvi predmeti u prvom redu »ostali načini snalaženja duha« kao što su htijenje, ljubav, čujenje itd. (die übrigen Ergebungswissen des Geistes, das Wollen, Lieben, Hören usw.). Svako pojedino od tih »unutar duhovnih snalaženja« (innergeistigen Ergehungen) čini si ona, tj. filozofija, predmetom svoga sada već tranzitivnog »snalaženja uma« (transitiven Vernunftergehens) što oblikuje u svagda jednu »unutarduhovnu, intencionalnu, imanentnu, mikrokozmičku znanost, u znanost o suđenju htijenja (nauk o pravu) [zur Wissenschaft vom Richten des Wollens (Rechtslehre)], u znanost snalaženja savjesti (etiku [des Gewissensergehens (Ethik)], u znanost slušanja (akustiku) itd. Kao ukupni sistem (Vollsystem) unutar duhovnih znanosti, filozofija je isto što i mikrokozmiologija (dasselbe wie Mikrokosmologie) ili znanost unutar duhovnog vladanja uopće [des innergeistigen Waltens überhaupt] te se kao

¹¹ Ibid., str. 56.

¹² Ibid., str. 56—57.

¹³ Ibid., str. 58.

takva zove druga filozofija (die zweite Philosophie). I tek zatim dolazi kao organistika za znanje i onih predmeta što nisu unutarduhovno vladanje [kein innergeistiges Walten].¹⁴ Tu »drugu filozofiju« kao dakle organistiku za znanje unutar duhovnih predmeta, ili mikrokozmiologiju, Meršić naziva i »fenomenologijom«.¹⁵

U određivanju predmeta »treće filozofije« suodređuje se odmah i njezina narav kao »istumačenje i pretumačenje« (Aus- und Umdeutung) ili »prenošenje« (Übertragung) onog »unutarduhovnog u vanduhovno« (ins Aussenseitige). Sve to »u suprotnosti prema imanenciji i transcenciji« čime je ujedno naznačena kritika ovog pojmovnog para što, po Meršiću, samo nepotrebno zamućuje raspravljanje o samoj stvari filozofije. Slamanje aristotelovsko-skolastičkog pojmovlja s jedne i uvođenje modernofilozofijskog, posebno i na svakom koraku prepoznatljivog Kantovog kriticističkog i huserlovskog fenomenologijskog pojmovlja vidljivo je u Meršićevom sadržajnom određenju i »treće«, posljednje, filozofije. Ono glasi: »Kao transcendentalno posve istumačena fenomenologija oblikuje se sada filozofija u makrokozmiologiju, dakle u kozmiologiju naprosto, naime u teoriju svijeta (Welttheorie), u znanost o apsolutnom svemiru (vom absoluten All), ukratko u svjetonazor (Weltanschauung)«. U tom smislu jest i zove se filozofija »trećom i posljednjom filozofijom« (die dritte und letzte Philosophie). Posljednja zato jer »iznad« i »izvan« apsolutnog svemira »ne može biti više ničega da se zna«. Ona je dakle »mudrost naprosto« (die Weissheit schlecht-hin).¹⁶

Da otklonimo svaku sumnju o tome da je Meršićevo određenje (i razumijevanje) filozofije u kantovskom horizontu u kojem ima primat »znanje« i »znanost«, citirajmo vrhovno određenje ove treće, posljednje, najviše filozofije. Ona u Meršića, a to misli i Kant, na svom vrhuncu prestaje biti filozofijom i postaje filozofiranjem. Meršić naime kaže: »Svako snalaženje uma (jedes Vernunftergehen) što si postavlja za svrhu mudrost (Weissheit) ili spoznaju apsolutnog svemira (die Erkenntnis des absoluten Alls) jest 'filozofiranje' ('Philosophieren'), tj. ono (tj. snalaženje uma) jest filozofijsko, bez obzira na kojim se predmetima ono udjelotvoruje. Inače, naime bez upravljenosti prema toj svrsi, naziva se snalaženje uma jednostavno znanstvenim (bloss ein wissenschaftliches Vernunftergehen). I stoga je svaki studij (Studium), po učinku doduše (dem Effekte nach) mada ne i formalno, jedno filozofiranje.«¹⁷

To bi dakle bilo u bitnome Meršićevo određenje filozofije kao »algoritmike uma« u njegovom djelu *Organistika geometrije* (Organistik

¹⁴ Ibid., str. 58.

¹⁵ Ibid., str. 58.

¹⁶ Ibid., str. 58.

¹⁷ Ibid., str. 59.

der Geometrie)«. Naravno, to bi određenje trebalo osvijetliti i sadržajno nadopuniti: prikazom Meršičeva nacрта filozofije »duha kao sistema« u smislu »mikrokozma«; taj nacrt nalazimo u šestom poglavlju pod naslovom *Vernunft, Geist, Welt (Um, duh, svijet)*,¹⁸ posebno pod naslovom *Geist als System. Mikrokosmos (Duh kao sistem. Mikrokosmos)*¹⁹ te na kraju prikazom *Osnovnih crta argoritmike uma* (Grundzüge der Vernunftalgorithmik) što ih nalazimo u sedmom poglavlju.²⁰ Takav prikaz valjalo bi okruniti detaljnom analizom dvostrukog, dubinskog i neposrednog inspiracijskog izvora ocrtanog Meršičeva određenja filozofije kao algoritma uma. U dubinskoj pozadini to su Descartes i Kant, a neposredno lektira i studij Schefflerova »pentarhističkog svesistema« (das pentarchistische Allsystem Schefflers) što ga je ovaj, po Meršičevu shvaćanju, »osnivač egzaktne teorije znanosti« (der Begründer der exakten Wissenschaftstheorie), rođen 10. listopada 1820, a umro 13. kolovoza 1903, izveo u 24. godini života u svojoj knjizi o odnosu aritmetike prema geometriji, naročito o geometrijskom značenju imaginarnih brojeva. Ta je Schefflerova knjiga objavljena na njemačkom pod naslovom *Über das Verhältnis der Arithmetik zu Geometrie, insbesondere über die geometrische Bedeutung der imaginären Zahlen*.²¹

Treba naravno spomenuti i to da je prikazano Meršičevo određenje filozofije u znaku oštre i polemičke kritike suprotstavljenosti onoj filozofiji u kojoj je on sam kao teolog bio odgajan, naime neoskolastike. Gotovo nema stranice da ne polemizira s neoskolastikom u cjelini, posebno s prvakom njemačke neoskolastike Josephom Kleutgenom S.

¹⁸ Ibid., str. 119—136.

¹⁹ Ibid., str. 127—130.

²⁰ Ibid., str. 136—162.

²¹ Meršić navodi još dva Schefflerova djela: *Der Situationskalkul. Versuch einer arithmetischen Darstellung der niederen und höheren Geometrie auf Grund einer abstrakten Auffassung der räumlichen Grössen, Formen und Bewegungen* (1851) i *Die Naturgesetze und ihr Zusammenhang mit den Prinzipien der abstrakten Wissenschaften* (4 Bände und 3 Supplemente, Leipzig, 1876—1883). Ovo posljednje smatra Meršić »glavnim djelom« Schefflera što ga je, kako navodi Meršić, autor bio »prisiljen« tiskati o vlastitom trošku jer »uslijed nitkovskih intriga od strane nekih profesora nije mogao naći za nj izdavača, kao ni za većinu svojih kasnijih djela« (106). Ta će »ljaga« zauvijek ostati na »njemačkom profesorskom čehu«, kaže Meršić dalje, i ona je tim veća sramota što, kako misli Meršić, »Scheffler hat in seinen 'Naturgesetzen' der modernen Kulturwelt eine Weltlehre vorgelegt, welche bis jetzt und fortan diesen Namen allein wircklich verdient...« (106). — Otkad je u jesen 1876. u Oedenburgu (u Mađarskoj) našao u jednoj knjižari tek objavljen prvi svezak Schefflerovih »Naturgesetze«, Meršić nije prestajao strastveno proučavati ostala njegova djela. Stoviše, stupio je s njim u kontakt i tako »preko četvrt stoljeća putem pisama išao u školu kod Schefflera« (107) i toliko se »uvježbao u pentarhijskom načinu mišljenja«, ne zapustivši pri tome ni »druge smjerove, ne isključujući ni skolastiku«, da si je nakon »više od 33 godine dugog studija i razmišljanja« smio dopustiti i vlastiti sud »u pitanjima filozofijskog utemeljenja matematike općenito i geometrije posebno« (108).

J. († 1893). Kakva je to Meršićeva odvažnost bila da se u ono vrijeme, dakle 1914. godine kada je neoskolastički pokret u svom trijumfalnom usponu, upusti u sustavnu kritiku baš Kleutgenova, može se mjeriti samo ako se ima na umu baš Kleutgenovo izvanredno značenje u službenoj filozofiji katoličke crkve. To značenje Kleutgenova ocrtava Martin Grabmann, najpoznatiji neoskolastički orijentiran povjesničar katoličke teologije i filozofije, u svojoj poznatoj povijesti katoličke teologije. Tu je o Kleutgenu rečeno da je prvi veliki zastupnik neoskolastike na njemačkom jezičnom području koji je u svojim djelima prikazao cijeli sadržaj teologije i filozofije u organskoj povezanosti oslanjajući se na izvore skolastičke tradicije, branići pritom stanovište skolastike protiv modernistički nastrojanih katoličkih teologa i filozofa kao što su Hermes, Günther i Hirscher.²²

Tu je sada mjesto da odredimo kamo spada Meršić kao filozof sa stanovišta razvoja novije hrvatske filozofije koja se od Boškovića navamo u sebi diferencira u tradicionalno skolastičku, kasnije neoskolastičku struju, i na modernu, kasnije, sociologijski govoreći, građansko-liberalnu struju unutar hrvatske filozofije. Princip diferencijacije jest neprihvatanje, kao u skolastika i neoskolastika, odnosno prihvaćanje, kao u modernih i kasnije liberalno-građanskih filozofa, novovjekovne misli u nizu Descartes-Kant-njemački idealizam sa svim njegovim varijantama, kao ishodišta filozofije.²³ Iz svega što je rečeno, posebno o inspiracijskim izvorima njegova filozofiranja (Descartes, Kant, Husserl, Scheffler), jasno proizlazi da je Meršićevo razumijevanje filozofije u svim prepoznatljivo modernističkom duhu, kao što je to i u nekih drugih hrvatskih filozofa svećeničkog staleža u 19. stoljeću (npr. Čučića u banskoj Hrvatskoj,²⁴ Čevapovića u Slavoniji²⁵ i možda najizrazitije mladog Račkog u njegovim ranim filozofsko-teološkim radovima u kojima je prepoznatljiv utjecaj Antona Günthera koji je osuđen kao modernist²⁶).

²² Martin Grabmann, *Die Geschichte der katholischen Theologie* (1933), (reprintirano 1980. kod Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt), str. 229—230. — Kad je već ovdje spomenut A. Günther kao modernistički nastrojani katolički teolog i filozof, onda napomenimo da je Franjo Rački, studirajući ranih 1850-tih teologiju u Beču, bio pod utjecajem A. Günthera, što se odrazilo u njegovim ranim filozofijsko-teologijskim radovima. Vidi o tome: F. Zenko, *Franjo Rački kao filozofski pisac i »teoretik narodne znanosti«* u: »Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine« 1—2/1975, str. 37—74, i, od istog autora, *Osvjetovljenje povijesnog mišljenja u (mladog) Račkog*. »Zbornik« Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU, Zagreb, vol. 9, str. 107—127.

²³ Vidi: F. Zenko, *Kant u hrvatskoj filozofiji*. »Godišnjak za povijest filozofije« (GPF) 2/1984, Zagreb, str. 157—187.

²⁴ *Ibid.*, str. 166—169.

²⁵ Što dolazi do izražaja u njegovu djelu *Introductio in Ethicam Christianam* (1820).

²⁶ Vidi o tome u radu navedenom u bilješci br. 22 i 23.

Ovaj svoj prilog o Meršičevom (moderno kantovskom) razumijevanju i određenju filozofije u djelu *Organistik der Geometrie* (1914) završio bih s dva kratka nalaza kojima bih želio plastično ukazati na njegovo idejno mjesto unutar novije hrvatske filozofije. Prvak hrvatske neoskolastike, Stjepan Zimmermann vraća se sa studija s rimske Gregorijane, glavnog rasadišta borbenog neoskolastičkog pokreta, reduciran na njutonizam (isključujući augustinizam!), oko 1910. Odmah zatim u svojim radovima razrađuje svoj neoskolastički program istraživanja pod geslom: »veliki je zadatak neoskolastike »oboriti Kanta«. Sustavno je to pokušao izvesti u svom dvotomnom djelu »*Kant i neoskolastika*«. ²⁷ Dakle, sasvim drugi duh filozofiranja od Meršičevog, i to u isto vrijeme. To je prvi nalaz. Drugi nalaz. U Enciklopediji Jugoslavije stoji kako o Meršiću znamo malo, od toga najveći dio o njegovom književnom i pedagoškom radu. O znanstvenom i filozofskom radu, pod nazivom 'stručni radovi', stoji ovo: »Objavljivao stručne radove na latinskom i njemačkom jeziku, pisane u duhu učenja katoličke crkve.« ²⁸

Do te se ocjene došlo vjerojatno s jedne strane iz nepoznavanja Meršičevih izvornih radova, a s druge strane možda i po shemi jednog, u povijesti nedopustivog zaključivanja: bio je svećenik, ergo nije mogao drugačije nego i svoje filozofske radove pisati u duhu oficijalne katoličke crkve. Jedan naš poznati stari profesor znao je govoriti: »Ljudi nisu cigle i povijest nije matematika.«

Osim što sam kratko prikazao Meršičevo razumijevanje i određenje filozofije kao »algoritmike uma«, koje nipošto nije u tradicionalnom skolastičko-neoskolastičkom, nego u modernom kantovsko-huserlovskom duhu, ovim sam prilogom, nadam se, i korigirao navedenu oficijelnu ocjenu Meršičeva 'stručnog' filozofijskog rada.

Zaključak

Mato Meršić Miloradić važio je dosada prvenstveno kao »najveće pjesničko ime Hrvata u današnjem Gradišću, zatim kao novinar te poticatelj nacionalnog preporoda i kulturnih gibanja u hrvatske gradišćanske nacionalne manjine«. Tek usput se spominjalo da se bavio, čak »intenzivno«, geometrijom, astronomijom i filozofijom. No, njegovim se znanstvenim radovima nije dosada nitko pozabavio. Možda je tome pridonijela i ta okolnost što se znanošću, filozofijom i teologijom bavio 'privatno' uz svoj glavni svećeničko-pastoralni rad. Osim nekoliko teoloških radova objavljenih u stručnim teološkim časopisima, svoja znan-

²⁷ Stjepan Zimmermann, *Kant i neoskolastika*, I. dio sustavno-kritički. Zagreb 1920. (cit. mjesto na str. 3) i *Kant i neoskolastika* II. dio. Studije. Zagreb 1921.

²⁸ *EJ* sv. 6 (1965), str. 77. — Članak o Meršiću je napisao M(ate) — U(jević).

stveno-filozofska djela objavio je u vlastitoj, vjerojatno stoga i relativno maloj nakladi. Odatle možda i činjenica da se u našoj Sveučilišnoj i nacionalnoj biblioteci nalazi samo jedno njegovo djelo: *Organistik der Geometrie*. Ono je međutim, barem prema mojem dosadašnjem uvidu u njegov znanstveni rad, Meršićevo glavno i najinteresantnije djelo. Stoga sam smatrao da je poblizha analiza baš toga djela, posebno pak određenja filozofije u njemu, najbolji način da se svrati pozornost i na Meršićev znanstveni rad koji je po opsegu ne baš tako neznatan, a po sadržaju nimalo neinteresantan, po mnogim svojim idejama, naročito u pokušaju filozofijskog utemeljenja geometrije te u kritici tada vladajućih ekonomskih teorija, i vrlo aktualan.

Ishodišna teza Meršićeva djela *Organistik der Geometrie* jest da Euklid još nije pravi znanstveni matematičar, odnosno geometričar te da stoga »euklidika« nije još znanstvena, nego samo »kazuistička« geometrija. Aristotelova logika, na koju se Euklid oslanjao, nije po Meršiću pravi znanstveni organon kojim bi se mogla zasnovati znanstvena geometrija. Tek će Descartes svojom »analizom« pružiti primjereni »organon« kojim se jedino može i mora geometrija dovesti do svog znanstvenog oblika. Mada su matematičari, od Descartesa naovamo, posjedovali »organon« geometrije, oni nisu shvatili istinsko, »znanstveno« značenje Descartesove analize kao »organona« geometrije. Oni to nisu ni mogli jer im je još uvijek stajala na putu »teorija znanosti« što ju je utemeljio Aristotel, a koju su dalje razvijali »monasi« u svojim etabliranim i moćnim školama. Zarobivši umove ona još i u Meršićevo vrijeme, tj. koncem prošlog i prvih desetljeća ovoga stoljeća, na ovaj ili onaj način funkcionira u mozgovima većine znanstvenika, a da toga nisu ni svijesni, tvrdi i pokazuje na primjerima Mate Meršić, analizirajući kritički aristotelovsku teoriju znanosti prerušenu u neoskolastički »nauk o spoznaji«.

Kritika Aristotelove teorije znanosti kao one koja je po Meršiću skriveni princip neznanstvenosti znanosti, stoga i geometrije, jest kritičkonegativni impuls koji ga tjera na radikalno promišljanje znanosti kao znanosti, što je po Meršiću jedini pravi zadatak filozofije. Predmetom filozofije se stoga javlja sam princip znanosti koji je samo znanje uma. Filozofiju kao jedinu pravu znanost sa spomenutim predmetnim određenjem naziva Meršić i algoritmikom uma. Algoritmika uma postaje tako, govoreći aristotelovski, »prvom filozofijom«, kako je to u prikazu Meršićeva određenja filozofije pokazano, uključujući i obrise onoga što bi trebala biti »druga« i »treća« filozofija.

Sa stanovišta razvoja novije hrvatske filozofije koja se od Boškovića naovamo diferencira na tradicionalnu skolastičku, odnosno neoskolastičku struju i modernu koja se, sociologijski, može okarakterizirati kao građansko-liberalna struja, Mato Meršić Miloradić spada u red onih hrvatskih filozofa koji su na teološkim fakultetima formirani u duhu skolastičke, odnosno neoskolastičke filozofije, a kasnije u svom samo-

stalnom daljnjem misaonom razvoju prihvatili princip modernog kartezijansko-kantovskog načina filozofiranja, kao što je to slučaj u Čučića, Čevapovića, mladog Račkog, kao i drugih nekih naših filozofa unutar svećeničkog staleža, koje bi trebalo s tog stanovišta detaljnije istraživati.

MERŠIĆEVO RAZUMIJEVANJE I ODREĐENJE FILOZOFIJE

Sažetak

Dosada je o Mati Meršiću Miloradiću (1850—1928) pisano kao pjesniku, pripovjedaču, gradišćanskom hrvatskom kulturnom posleniku, novinaru, kalendaristu i poticatelju nacionalnog preporoda, ali ne i kao filozofu, teologu i znanstveniku. Ovo je, koliko je autoru poznato, prvi rad o njegovom znanstvenom i filozofskom djelu. Ovdje je pobliže analizirano njegovo, po dosadašnjem uvidu autora u cjelokupni znanstveni, filozofski i teološki rad Meršića Miloradića, glavno i najinteresantnije djelo *Organistik der Geometrie* (1914). U tom djelu izlaže obrise svog nauka o geometrijskim principima s osnovnom ishodišnom tezom da »euklidika« nije još znanstvena, nego samo »kazuistička« geometrija. Premda je Descartes svojom »analizom« pružio »organon« znanstvene geometrije, matematičari nisu uvidjeli pravo značenje tog novog organona geometrije jer su bili blokirani Aristotelovom »teorijom znanosti«. Kritičko razračunavanje s aristotelovskom teorijom znanosti kao i njenom preobrazbom u (neo)skolastički »nauk o spoznaji« vodi Meršića u raspravljanje o filozofiji koju predmetno određuje kao »algoritmiku uma«. Na kraju je sa stanovišta povijesnog razvoja hrvatske filozofije u njenom evropskofilozofskom kontekstu ukazano na onaj niz hrvatskih filozofa unutar svećeničkog staleža koji su, od Boškovića na ovamo, usvojili principe moderne (kartezijansko-kantovske) filozofije u koji se svrstava i Mate Meršić Miloradić.

MERŠIĆ'S UNDERSTANDING AND DEFINITION OF PHILOSOPHY

Summary

The publications about Mate Meršić Miloradić (1850—1928) have dealt with his role as poet, story-writer, Burgenland Croatian cultural activist, journalist, calendar maker and promoter of the national renaissance, but not as philosopher, theologian and scientist. This is, as far as I know, the first study on his scientific and philosophical work. Here I briefly analysed, on the basis of my knowledge of Meršić's complete scientific, philosophical and theological work, his main and most interesting writing *Organistik der Geometrie* (1914). In this work he is giving a brief outline of his theory of the geometrical principles, with his fundamental starting thesis that the »euclidian« is not yet the scientific geometry, it is just a »casuistic« geometry,

it is just a »casuistic« geometry. Although Descartes offered with his »analysis« an »organon« of the scientific geometry, the mathematicians did not realized the true importance of this new organon of geometry since they were obstructed by Aristotle's theory of science. The critical discussion with the Aristotelian theory of science and with its transformation into the (neo-) scholastic »theory of knowledge« leads Meršić to the discussion of the philosophy which he, according to its object, defines as »algorithmic of reason«. Finally, from the standpoint of the historical development of the Croatian philosophy in its European philosophical context, I pointed out the Croatian philosophers of the clergy who, since Bošković, have accepted the principles of the modern (Cartesian-Kantian) philosophy, and Mate Meršić Miloradić belongs to this group.